УДК 811.161.1'38:811.161.2'373

Тетяна Космеда

ІДЕОЛОГЕМА «УКРАЇНСЬКА МОВА» В СУЧАСНОМУ РОСІЙСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі стенограми Круглого столу)

У статті йдеться про своєрідну вербалізацію ідеологеми «українська мова», що простежено під час наукової комунікативної діяльності, яка відбувалася в МДУ ім. М. В. Ломоносова в межах Круглого столу «Русский язык в условиях языковой и культурной полифонии». Дослідницьким матеріалом є стенограма цього заходу, де репрезентоване живе наукове мовлення. У ході аналізу простежено надмірну афективну ідеологізовану «псевдонаукову» комунікацію, що ґрунтується на вираженні й відповідному омовленні сукупності почуттів, оцінок, емоцій, еґо-думок та «ідеологічних міфів», скерованих на приниження України, української мови, українців; вербалізовано зневагу, насмішку, іронію і сарказм.

Ключові слова: російський науковий дискурс, живе мовлення, наукова комунікація, ідеологема, українська мова.

Аналіз дослідження проблеми. Сучасне мовлення вирізняється відхиленням від чинних норм, що іноді дає змогу породжувати нову прагматичну норму, а іноді засвідчує відсутність знань, порушення етичних норм і под. Кожне ігнорування норми має відповідні мотиви, дослідження яких видається актуальною проблемою сучасного мовознавства.

Починаючи з середини ХХ ст. й до сьогодні науковий стиль (дискурс) активно досліджують російські та українські мовознавці (М. Глазман, О. Звєрева, В. Іванов, Б. Кедров, М. Кожина, Л. Кудасова, В. Миронов, У. Мирський, Г. Онуфрієнко, П. Пахуткін, Т. Радзієвська, В. Садовський, Т. Сандєєва, Л. Сидоренко, Л. Славгородська, О. Троянська, Ф. Циткіна, М. Ярошевський та ін.), вивчаючи його характерні стильові ознаки, своєрідність усної і писемної форм мовлення, стратегії і тактики, аксіологічність та ін.

Постановка наукової проблеми та її значення. Науковий стиль, звісно, повинен слугувати вербалізації думок і суджень, які стосуються власне наукових проблем, що має здійснюватися в стислій, чітко окресленій і по можливості емоційно нейтральній формі, виражаючи прагнення науковця уникнути надмірної категоричності тверджень, подаючи виклад об'єктивно, докладно й логічно. Справжній науковець повинен бути нейтральним ідеологічно, не нав'язуючи своїх політичних поглядів, ідеологічних тверджень, що, можливо, суперечать реальності й базуються на ідеологічних переконаннях, які не належать до абсолютних істин. У цьому питанні вчені повинні бути особливо толерантними і делікатними, зокрема Є. Звєрев уважає «пом'якшення категоричності висловлювання» характерною ознакою наукового стилю мовлення і

© Космеда Т., 2016

вводить для окреслення цього явища спеціальний термін – «незакінченість судження» [2, с. 277–278], а Н. Щукарьова вважає некатегоричність наукового мовлення навіть гарною традицією [7, с. 198–200]; О. Троянська пише, що «це прагнення пов'язано з особливостями процесу людського пізнання, яке знайшло своє вираження у виробленні філософської категорії відносної й абсолютної істини. Тривалий і тернистий поступ науки привчив дослідників обережно формулювати свої думки» [5, с. 8], оскілки те, що може здаватися абсолютною істиною, насправді виявляється лише відносною чи зовсім і не істиною.

Але ж чи цих теоретичних постулатів учені дотримуються на практиці сьогодні, чи завжди толерантно висловлюють свої думки стосовно мови як дослідницького об'єкта (та її носіїв), об'єкта різних ідеологій, маніпуляцій?

Нещодавно довелося ознайомитися з фрагментом відомого художнього твору – романтичного оповідання Максима Горького «Старуха Изергиль», де виявилася надто різка і категорична оцінка поляків і польської мови загалом, порівн.: «… *бог дал полякам змеиный язык за то, что они лживы*». Така оцінка є надто суб'єктивною, категоричною і не толерантною. Однак цю думку вербалізував письменник, а не науковець, хоч, думаю, що такі оцінки художників слова не сприяють налагодженню дружніх стосунків між народами-сусідами і, можливо, є одним з мовних виявів російської ментальності, мовної свідомості росіян, що полягає у зверхньому ставленні до представників інших національностей, приниження їхньої гідності, надання негативної оцінки чужій мові.

Л. Булаховський, щоправда, спробував пояснити репрезентовану вище оцінку польської мови різним асоціативним сприйняттям довкілля, суб'єктивністю людського чинника у сприйнятті звукових сигналів, порівн.: «… естетична оцінка мовних звучань може бути до протилежності різною в представників різних народів і в різних людей. Наприклад, фонетичну особливість польської мови – перевагу в ній сичань – свистячих і шиплячих приголосних цілком одмінно оцінює великий майстер польської мови Г. Сенкевич і устами своєї героїні старухи Ізергіль росіянин Максим Горький. За Г. Сенкевичем (його промова про Ю. Словацького), «бог, створюючи поляків, сказав їм: «Ось я даю вам ковке золото та дзвінку мідь, а ви створіть з них мову свою»». Для героїні Максима Горького польське сичання – неприємна риса польської мови, з якої вона наївно робить негативний висновок взагалі про психологію народу. Звичайно, такі гадки, як позитивні, так і негативні, викликані кінець кінцем суб'єктивними відчуттями і можуть заслуговувати на увагу науки лише тією, взагалі невеликою мірою, якою їх можна враховувати як факти свідомості якихось великих людських груп [1, с. 228]. У наведеному контексті Л. Булаховський продемонстрував високий рівень толерантності, політкоректності. Однак питання щодо існування в народу національного характеру та його відображення в мовній свідомість носіїв

кожної конкретної мови, актуалізоване теорією відносності Е. Сепіра і Б. Уорфа, й нині викликає суперечливі думки в мовознавстві [3].

Чи можна порушувати наукову етику, елементарну наукову толерантність? І про що свідчить таке порушення? Питання риторичне. Спробуємо навести конкретні приклади порушення принципів елементарної толерантності у викладі думок у науковому дискурсі російських учених. Зазначимо також, що питання стосовно вияву національної ментальності в мовленні людини, мовленні національної спільноти все-таки залишається актуальним, хоч А. Павлова й уважає теорію мовної відносності, факт існування національного характеру, що відображається в мові й впливає на характер мовлення відповідного народу, сакральним міфом, ознакою лінгвонаціоналізму.

Дослідницьким матеріалом цієї наукової розвідки слугує стенограма одного із сучасних науково-організаційних заходів – Круглого столу на тему «Русский язык в условиях языковой и культурной полифонии» (2008) [4], що відбувся в Московському університеті імені М. В. Ломоносова. У ньому взяли участь провідні науковці Росії (Д. Гудков, А. Кирилліна, В. Красних, Ю. Сорокін, Н. Уфімцева та ін.), Білорусі (І. Бубнова), Німеччини (В. Жданова), Японії (Г. Никипорець-Такигава), Австрії (Х. Пфандл) та ін.). Обговорювалися питання культурно-мовної поліфонії, зокрема йшлося про природне мовленнєве середовище сучасної людини, дискутувалися питання про феномен добровільного й вимушеного білінгвізму; психолінгвістичні, суто лінгвістичні, комунікативні й соціокультурні чинники, що зумовлюють становлення мовної особистості в умовах сучасної поліфонії.

Живе мовлення, жива дискусія – основна форма наукової комунікації, тому вона дуже важлива й дуже добре, що з'явилася традиція публікації стенограм живої наукової дискусії, що дає змогу побачити, яким чином відбувається вербалізація наукового мислення.

Отже, під час дискусії, що безпосередньо не була пов'язана з вивченням специфіки функціонування української мови в сучасній Україні як самостійній і незалежній державі чи функціонуванням російської мови в сучасній Україні, учасники аналізованого заходу систематично обговорювали ці питання. Характерно те, що провідні російські лінгвісти голослівно заперечують факт вільного функціонування української мови в українській державі, наголошуючи на тому, що, мовляв, українська мова в Україні має статус «штучної мови» («абсолютно штучна мова»), оскільки громадяни України нею вільно не володіють, що репрезентується у відповідній дискусії, незважаючи на те, що мовознавці з України на цьому форумі присутні не були і спростувати висловлену некоректну думку було нікому, порівн.:

В. Красных: *Это больной вопрос, но на самом деле актуальный для тех языков, которые сейчас становятся государственными в других... ныне*

странах. Возьмите украинский язык. Ведь современный украинский язык – это искусственный язык… по большому счету…

Х. Пфандл*: Как все языки. Как и русский.*

В. Красных*: Нет. Все-таки у нас мне кажется…*

Х. Пфандл*: Только он моложе.*

В. Красных: *Нет. У нас был более длительный период, когда русский язык становился языком как бы государственным. Сейчас он у нас государственный язык. Украинский язык… там… предположим, с первого января такого-то года – все! Он – государственный язык. Он – главный язык. Он был объявлен таковым. Он не стал таковым, он был объявлен таковым. И украинцы на самом деле… это мне украинцы говорили, преподаватели украинского языка там… на Украине… извините, я «на Украине» говорю…*

Х. Пфандл: *В Украине…*

Участники: *Во Украине (смех).*

В. Красных: *Проблема в том, что украинский язык не мог обслужить…вот так же, как чеченский язык… не мог «обслужить» в кавычках те сферы, в которых он раньше не употреблялся, и им приходится эту проблему, естественно, решать. Сейчас уже многие проблемы решены. Но первое время и самими украинцами этот язык воспринимался как абсолютно искусственный* [4, с. 208–209].

Наголосимо також і на тому, що сучасні російські мовознавці беруть на себе право не сприймати норм, вироблених і обґрунтованих сучасною українською граматикою, зокрема стосовно вживання «політичного» прийменника «в». А присутні в аудиторії науковці з цього приводу іронізують, саркастично пропонуючи свій варіант українського прийменника, і спокійно далі продовжують розмірковувати про політкоректність, не помічаючи, що самі її порушують. Лише австрійський мовознавець Х. Пфандл робить обережну спробу заперечити висловлену думку. Однак і він, механічно рефлексучи на міф про «старшого брата» і його мову, називає українську мову молодшою. При цьому російські мовознавці вважають характерною ознакою російської нації терпимість – В. Красних: «*… нам это в принципе присуще. В нашей иерархии ценностей терпимость занимает одну из первых позиций, как мне кажется»* [4, с. 279], однак присутні далі продовжують ігнорувати прийменник «в», що повинен вживатися, коли йдеться про перебування в середині самостійної держави, а не окраїни іншої держави, порівн.: Д. Гудков: *Я прошу прощения. Может быть, это все-таки… насколько я понимаю, различие между западом и… Я просто знаю ситуацию на Украине достаточно хорошо… вот тут то же самое…. Вот западная, очень католикозированная Белоруссия и Белоруссия восточная – все-таки есть различия, насколько я понимаю…*[4, с. 279]. Мовознавець дозволяє собі пропагувати сепаративні ідеї, поділ України на Західну і Східну, стверджує, що вони мають значні відмінності, тобто заперечується суверенність

України. Вербалізуються ті ідеологеми, що сьогодні призвели до війни з Росією, до розрухи на Донбасі, великої кількості людських жертв.

У науковому дискурсі росіян Україна і українці стають об'єктом систематичних насмішок, іронії, приниження, ущипливості. І таку позицію демонструють не окремі вчені – це позиція всієї аудиторії, порівн.:

А. Кириллина: *... когда вы рассказывали о студентах, я сразу же вспомнила... там ряд украинских коллег, например, гендерологов, которые приезжают... и первое у них вот... «Вы, русские, вы нас задавили и так далее, и так далее... И вообще превратили Украину в колоннию. Но ничего мы расправим плечи...».*

Участники: *И мы еще все покажем... (смех)* [4, с. 309].

Актуалізовані чергові міфи російської ідеології, зокрема про провінційність українців і їхньої культури [4, с. 309], єдність білорусів, українців і росіян, формування єдиного радянського народу з єдиною мовою, звісно, російською і под. Відкрито демонструється визнання того, що ідеологічні позиції не повинні бути присутні в лінгвістичному дискурсі, порівн.:

В. Жданова: *...может быть, для лингвистов это не очень хорошая позиция, но в моем сознании украинцы, белорусы русские не очень сильно отличаются. Простите меня за такое признание (общее обсуждение с одобрением)* [4, с. 310].

Д. Гудков з цього приводу звертається до авторитету О. Потебні, однак український мовознавець не визнавав абсолютної єдності українців і росіян, навпаки, у його науковому дискурсі знаходимо вказівки, що засвідчують відмінності між російською та українською лінгвокультурами, українцями та росіянами як національними спільнотами.

Порівняймо ще фрагмент дискусії, що виражає не лише іронію, але й сарказм. Російським ученим важко приховати абсолютне несприйняття української суверенності й самобутності («выковыривание» «мелких особенностей»), їм навіть важко формулювати з цього приводу свою думку, оскільки емоції беруть верх, негативна оцінка окреслюється досить різко:

Д. Гудков: *Давайте мы на Потебню и Трубецкого сошлемся! У нас хорошие предшественники... (общее обсуждение).*

В. Жданова: *Можно я закончу? И мне кажется, что действительно вот такая вот попытка... выковыривания, да? вот каких-то своих мелких особенностей, она призвана именно показать русским, дальтоникам, что украинцы и белорусы отличаются коренным образом от русских. То есть мне кажется, что это какая-то такая поспешная... ну как сказать? Поспешное какое-то конструирование своей идентичности.*

Н. Уфимцева: *Образа себя, конечно* [4, с. 309].

Незважаючи на те, що обговорюється доповідь, у якій було висвітлено питання щодо полілінгвізму в Білорусі, аналізується асоціативний експеримент стосовно оцінки мовної ситуації студентами

вищих навчальних закладів Білорусі, Д. Гудков знову переключає увагу присутніх на Україну, виявляючи не лише політнекоректність, але й елементарну некоректність науковця – говорити про те, що не стосується предмета дискусії. Актуалізується питання щодо створення в Україні національної міфології. Крім того, інформація, яку він наводить, є дещо інтимізованою, оскільки він репрезентує біографічні факти своєї родини, однак ці факти якраз і засвідчують, що українська мова не є штучною мовою і в Україні є патріоти, які прагнуть, щоб українська мова посідала відповідне місце в українській реальності, порівн.:

Д. Гудков: *Вот. Скажем… Я опять-таки очень плохо знаю ситуацию в Белоруссии. Но ситуация на Украине. Совершенно понятно, что происходит: пока не развалились, надо создать национальную мифологию. Так как это создается на чистом месте быстро, конечно, идет радикализм, конечно, идут перехлесты, конечно, идет масса подобных вещей… Относительно того, что тут могут сказать… значит, я наполовину украинец, бабушка и дедушка из-под Полтавы, из деревни и прочее… В 1969 году была перепись населения в Советстком Союзе. Бабушке моей задал вопрос переписчик: «Родной язык?». Она говорит: «Украинский». Ей сказали: «Как? Вы в семье на каком говорите?» – «На русском». Ей записали в анкете: «Русская». Значит, моя бабушка, она образованный человек, она преподавала в сельскохозяйственной академии… на нее это произвело такое впечатление!.. Я могу сказать, что до конца жизни она в семье говорила только по-украински. Вот со мной она говорила просто по-украински. И она постоянно это подчеркивала. Естественно, она не была сепаратистом, националистом, но… .*

Н. Уфимцева: *Потому что это было насильственно…*

Д. Гудков: *… для нее это было глубокое оскорбление, что вот ее язык не признали… и ее записали русской… и она вот чтобы потом она могла бы уже честно говорить… по-украински (смех)* [4, с. 309–310].

Д. Гудков мимоволі продемонстрував вияв великодержавної російської політики щодо заперечення факту функціонування української мови, приниження національної гідності українців, власне, позбавлення людини її національності. Натомість породжувався міф про те, що російська мова пригнічується, їй загрожує знищення, тому згодом і ввели війська, щоб захистити російськомовне населення України, а воно, мовляв, усе російськомовне, що стверджено й у подальших висловлюваннях науковців. Як бачимо, про науковий стиль, жанр наукового мовлення забуто. Учені демонструють не науковий, а мемуарний жанр публіцистичного стилю, омовлюючи ностальгію за радянською ідеологією, вербалізуючи ще один міф про «єдиний радянський народ» без обличчя, порівн.:

А. Кириллина: *Я тоже вспомнила. У меня по мужу все из Киева, но они в общем идентифицируют себя как русские… и масса родственников там живет. И на самом деле ситуация… но я не об этом на самом деле, я хотела сказать: все-таки мы выросли все в советское время. И*

пропагандировалась новая складывающаяся историческая общность – советский народ. Я не знаю, уважаемые коллеги, как вы, но я в силу своего возраста воспринимала это серьезно (смех) тогда. Да. И я действительно вот…[4, с. 310].

Російські учені як маститі ідеологи стверджують, що Україна – це «своє», продовжуючи моделювати міф про абсолютну ідентичність росіян і українців (*«где-то как-то немножко не так говорят, где-то смешные надписи»*):

Д. Гудков: *… Когда я был… там… в Херсонесе, Харькове, Киеве, Минске, для меня это была, конечно, своя страна.*

Участники: *Свое. Свое, да*.

Д. Гудков: *Конечно. То есть я понимал, что где-то как-то немножко не так говорят, где-то смешные надписи… вообще очень интересные есть… школьная форма другая, да? Вот украинцы в коричневой ходили, это я помню. Но для меня это, конечно, было… совершенно свое* [4, с. 312].

І, як підсумок, «щире» і «наївне» визнання А. Кириліної: омовлено одну з ідеологем Росії, лозунг, на якому сьогодні базується російська агресія щодо України. Здавалось би, така чисто наукова дискусія, а коріння її в шовінізмі Росії, її великодержавній політиці: «*И вот мне кажется, что не в том плане, что дальтоники мы, а в том плане, что мы искренне… считали, что это наше*» [4, с. 312].

Міф про те, що патріотизм українців виявляється винятково на її Заході, легко розвінчується, можливо, й несвідомою розповіддю-спогадами І. Захаренко, яка вчилася в Україні і тривалий час мешкала тут зі своїми батьками, часто відвідує Україну і, кваліфікуючи себе росіянкою, однак, зауважимо, носить українське прізвище порівн.:

И. Захаренко: *… Я бываю на Украине летом. То есть я там бываю три месяца. И я там общаюсь с теми людьми, с которыми я вместе училась, соответственно… вот я наблюдаю… Вот первая вещь на уровне языковом… Когда мы обсуждаем что-то: «ваш Путин», «ваш Галкин», «ваш…»… то есть обсуждается передача, да? То есть четко идет граница.*

Н. Уфимцева: *«Свое – чужое».*

И. Захаренко: *Да, «свой – чужой».*

И. Бубнова: *Абсолютно «свой – чужой».*

И. Захаренко: *Абсолютно. Причем эта граница опять-таки как бы работает на… отторжение всего русского. И неважно, хорошо это или плохо.*

Н. Уфимцева: *«Свое» хорошо, «чужое» плохо.*

Д. Гудков: *Да, но мне интересно. Ну хорошо, это Черкассы. А Харьков или Донецк? Вот просто интересно.*

И. Захаренко: *Да, согласна. Но Черкассы – это вещь такая… она посрединке… это не западенская часть… Она под Киевом, конечно, недалеко от Киева. Потому что там Киев – не Киев очень сильно чувствует сейчас. Вот это первый момент.*

Второй момент, что меня потрясает. Люди, которые всю жизнь в школе говорили на русском языке, даже дома они разговаривали на русском,

сейчас пытаются говорить на украинском. Это ужасно. Потому что не знают ни того, ни другого, и получается ужас. Получается ужас.

Н. Уфимцева: *Это точно.*

И. Захаренко: *При этом, когда все встречаются… и это пропагандируется… то есть… осознание себя идет через навязывание… говорения как бы на украинском языке, который якобы для них родной, но на самом деле это… как бы ложный родной язык. Вот эти вещи сейчас очень чувствуются.*

И. Бубнова: *Вот оно в Белоруссии то же самое.*

А. Кириллина: *Мне кажется, есть тенденции… все повторяется… вспомните булгаковское «кит и кот» из «Белой гвардии»… (смех)* [4, с. 312–313].

Цікаво, що для необізнаних читачів цієї стенограми В. Красних зробила відповідну примітку, демонструючи глибинні свердловини ментального типу своїх фонових знань, що актуалізовані для пояснення ситуації, порівн.: *Имеется в виду ситуация, описанная в «Белой гвардии» М. А. Булгакова: с приходом Петлюры стало обязательным говорить по-украински, и герои обсуждают то, что «кот» по-украински – это «кіт», и тут же задают вопрос, как тогда по-украински будет русское слово «кит»* [4, с. 313].

Отже, на аналізованому науковому заході простежуємо й вишукане володіння «політичною риторикою», вправне моделювання сарказму з використанням прецедентних висловів російської лінгвокультури – їдкої та дошкульної насмішки, що сповнена ненависті та презирства: простежуємо саме словесний сплав гніву, ненависті та насмішки.

І. Захаренко навіть не робить спроби евфемізувати своє мовлення, що вважається типовою ознакою наукового стилю [5, с. 9] і кваліфікує ситуацію щодо функціонування української мови в незалежній Україні як ситуацію «нав'язування української мови». Цікава нетрадиційна комунікативна ситуація – в Україні українці один одному, як виявляються, нав'язують українську мову, що ще й притому не є для них рідною мовою.

Важко назвати наведений вище фрагмент мовлення науковою дискусією. Російські мовознавці «ностальгують» за часом, коли українці завдяки відповідній мовній державній політиці не усвідомлювали себе монолітною самостійною нацією, яка має власну державу і власну мову – мову титульної нації, що послідовно викладено у фундаментальній праці «Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії : спроба державного регулювання» [6].

Мовну ситуацію в Україні, коли простежується самоствердження, самоідентифікація українського етносу, сформувалася здорова ситуація «національного прозріння», бажання позбутися наслідків неймовірного зросійщення, що здійснювалося впродовж сотень років, характеризують оцінювально-кваліфікативним словом розмовного мовлення, що має виражену негативну емоційну забарвленість, – «ужас».

До таких ідеологічних ярликів, як «штучна мова», «мова, позбавлена статусу державної», російські вчені вищої кваліфікації ще додають «*как бы*

ложный родной язык», поповнюючи систему термінів соціолінгвістики новими поняттями, що власне яскраво засвідчує характер їхнього бачення, розуміння і відчуття мовної ситуації в Україні. Українська мова – це, як виявляється, «вещь», що «посміла» вийшла з-під російського контролю. І це дуже хвилює поборників російської тоталітарної ідеології. Доля України й української мови продовжує їх надто хвилювати, оскільки останні перестають бути «своїми», а хочуть повернути свою суверенність і самостійність. Крім того, як бачимо, йдеться про поділ України, безпосередньо схвалюються ідеї сепаратизму, що всього лише через 6 років після цієї так званої дискусії у 2014 році набуло «бажаного» втілення.

Інколи, щоправда, мовознавці роблять слабку спробу апелювати до авторитетів, однак це не має відповідного наукового оформлення, тобто вказівок на конкретні праці, наведення конкретних цитат, покликів. Це голослівний набір фраз, порівн.:

Д. Гудков: *Вы знаете, я этими проблемами тоже интересовался, но в связи с другим. Я в связи с ситуацией дореволюционной и постреволюционной на Украине… языковой… читал авторов того времени.*

На эту тему, кстати, писали Овсянико-Куликовский… ну про Потебню я уже говорил… там… Трубецкой… Овсянико-Куликовский, кстати, скорее украинофильскую позицию занимал, я замечу. Трубецкой – понятно какую… обсуждать не будем. Вы знаете, так или иначе они говорили любопытные вещи. У них были совпадения… Они говорили, что вообще это, конечно, кризис роста… ну, грубо говоря, подросток почувствовал свободу, и вот тут он сейчас… Действительно идут перекосы… иногда доходит до анекдотов…

Я прошу прощения, я все-таки про одну ситуацию расскажу. У меня знакомый историк… он в Академии наук работает… он как раз занимается началом XX века, это его специализация. Идет конференция. Международная. Он там неоднократно был… и тесно общается там с немцами… И украинская делегация приехала. Причем чуть ли не впервые… Какая-то международная конференция… типа славистов… историки привезли, ужасно гордые, три тома… великолепно изданные, на мелованной бумаге… протоколов заседаний Центральной Рады. Ну, действительно, исторически ценный документ. Причем это конференция историков, замечу. И это не научно-популярное издание… понятно, это исторический документ. Немцы, говорит, ко мне подходят вот с такими глазами и говорят: «Что ваши сделали?» – «Что?» – «Издано на украинском языке! Но всем известно, что заседание Центральной рады велось на русском!» (смех). Ну если вы публикуете стенограмму, если вы публикуете исторический документ!.. Ну вы же понимаете, исторический документ, он должен быть!.. Они перевели это на украинский язык и сейчас издают. И приводят это как… Ну понимаете, ну как это?

И. Захаренко: *Так у них это везде! На телевидении…*

Д. Гудков: *Нет еще раз говорю. Это может быть как угодно, и телевидение, и где угодно. Но это конференция специалистов, историков! «Что ваши сделали!». На что интересный ответ его, он сказал: «Нет, они теперь ваши!» (общий смех) Все, извините!* [4, с. 313–314].

Отже, простежуємо, як і раніше, маніпуляцію опозиційними концептами «ми – вони» (*Так у них это везде!*), «наші – ваші» (*«Что ваши сделали!» На что интересный ответ его, он сказал: «Нет, они теперь ваши!*), «свої – чужі», що систематично актуалізується впродовж роботи цього Круглого столу. Дратує колег-русистів той чинник, що Україна прагне в Євросоюз, відмежовуючись від Росії. Таке мовлення породжене агонією, тому воно й насичене іронією й сарказмом, їдкою насмішкою, політичною негативно забарвленою метафорикою (*иногда доходит до анекдотов…*). І це на міжнародному науковому заході (спроектую вислів Д. Гудкова на досліджувану ситуацію – *И это не научно-популярное мероприятие…*). Наукове мовлення «забруднене» словами-паразитами, некоректними висловами, «порожніми» дискурсивними словами, мовленнєвими помилками, відсутністю зв'язності, що аж ніяк не належать до засобів моделювання наукового мовлення (*Какая-то международная конференция… типа славистов… историки привезли, ужасно гордые, три тома… великолепно изданные, на мелованной бумаге… протоколов заседаний Центральной Рады…*).

В. Красних «ображається» на білорусів і українців, наголошуючи, що росіяни поважають останніх, а від них отримують негативні характеристики, омовлення негативного ставлення, цілковите несприйняття, порівн.: «*Понимаете, когда начинаются проблемы с той же Украиной… газовые проблемы, да?.. или с той же Белоруссией газовые проблемы… ни один русский… по крайней мере я никогда в речи никакого русского, и не только высокообразованных людей, не слышала, что это украинцы – гады такие, и белорусы – такие нехорошие люди. Нет! Это… кто у них там? Ющенко и Тимошенко – такие нехорошие ребята, и это Батька хулиганит. А здесь получается – не Путин и правительство, а русские плохие!*» [4, с. 315]. Простежуємо порушення причинно-наслідкового зв'язку: упродовж усього засідання Круглого столу експліцитно чи імпліцитно йде дискусія стосовно «неправильної поведінки» українців і білорусів, її засудження, а поведінка росіян завжди правильна.

Учасники Круглого столу самі визнають, що їхні спостереження мають ненауковий характер (*но это тоже наблюдения, естественно, не научного, а личного характера…*), зокрема М. Амеліна, крім того, досить відверто засвідчує наявність протистояння до українців у середовищі російської молоді, навіть дещо агресивне ставлення, спростовуючи попередні твердження: «*Нет, у меня есть тоже такое ощущение, что среди… что со стороны русской молодежи… но это тоже наблюдения, естественно, не научного, а личного характера…У меня младший брат, ему 24 года… и его друзья тоже… что… хотя не такое сильное, как у белорусов и*

украинцев, которые пытаются сформироваться как новая нация, но и со стороны русских, мне кажется... вполне возможно, что в будущем... уже идет неприятие и как бы отделение себя от белорусов и украинцев. Я бы сказала. То есть... и все время... как бы... основная позиция в том, что «они нам не нужны, потому что они хотят наш газ, нашу нефть, наши багатства. Это только нахлебники в некотором смысле».

Да, и второе: еще раз они так от нас... как бы отодвигаются... мало того, что мы их... содержали, помогали, а теперь они нам вот так враждебно наплевали в душу, значит, и мы должны от них полностью как бы... отстраниться...[4, с. 315].

Д. Гудков також засвідчує, що в поведінці російської молоді, зокрема і його сина, простежується ненависть до України: «*Я здесь могу сказать одно. Вы знаете, мой сын и его друзья... вот просто смотрят, да? Наши комментаторы обязывают нас болеть за Украину: вот «наши», «наши лыжники», «наши биатлонисты»... Значит, могу сказать одно: эта молодежь, вот кто с ним приходит, его друзья... вот они садятся, смотрят... то есть болеть будут за кого угодно, но против Украины. Вот против Украины идет... Неважно с немцами они играют, с англичанами, турками... Будет радость огромная, что проиграло киеское «Динамо». Это я могу сказать точно...*»

В. Красных: *Белорусы свои, а украинцы – это чужие.*

Д. Гудков: *Абсолютно точно.*

А. Кириллина*: Политика разная*

Д. Гудков: *Здесь уже СМИ, конечно, играют роль, тоже это все понятно... потому что молодежь на это более болезненно и остро реагирует. Но это опять не научное наблюдение, но это я могу сказать: «вот за белорусов болеют, а за украинцев – нет. Против них.* [4, с. 316].

Як бачимо, знову наголошується на ненауковому характері спостережень, однак визнається, що ЗМІ моделюють українців як ворогів Росії. І вже в 2008 році були зібрані плоди цієї маніпулятивної діяльності.

А. Кириліна відверто визнає, що ця дискусія – репрезентація емоцій і відчуттів і робить спробу перевести обговорення в наукове русло, виокремлюючи відповідні дослідницькі методи, що власне й ґрунтуються на спостереженнях, порівн.: «*Вот меня сейчас больше всего волнует... и вот я знаю массу книг, в следующий раз, может быть, когда-нибудь удастся сказать... вопросы интуиции, вопросы внутренней интроспекции на слове, на переводах. Потому что мы все-таки ... каждый... представляем собой, помимо того, что мы ученые, еще и человека, который видит и переживает и... вот это все... И наши ... наш жизненный опыт, наши оценки тоже очень важны, мне кажется... не только статистические данные, но и общее восприятие* » [4, с. 316].

Однак мовлення Д. Гудкова, як і інших учасників цього наукового заходу, – ілюстрація абсолютної відсутності нейтральної чи хоч частково офіційної комунікативної тональності, що характерна для подібних

заходів. Учений розповідає анекдоти, що містять «шпильки», відповідні закиди, репрезентуючи знижену модальність, налаштування виключно на висміювання того, що було «своїм» і раптом виявилося «чужим»; простежуємо пародію на наукову дискусію, однак за умови розуміння сили ідеологічного впливу таких монологів, порівн.: «*Нет, просто анекдотическая история. Мой коллега Валера Частных, коллегам хорошо известный… работает в Китае. Причем оплачивало ему министерство дорогу только на поезде, чтобы все-таки меньше денег… (смех). Восемь дней… потому что дорога довольно длинная… восемь дней он ездил в отпуск из Шанхая в Москву. Восемь суток. И говорит… ну, понятно, ужасно скучно и так далее… Нашел себе в дороге какого-то хохла… действительно, хохол… с ним сидели, поддавали, было весело… К ним присоединился китаец… китайський бизнесмен, который что-то говорил по-русски… Ну он там… не знаю… в Китае он покупал презервативы, продавали их здесь, здесь покупал какие-то петельки, продавали их там… ну вот такой у него какой-то бизнес был… Он очень был… очень общительным, разговаривал, рассказывал… И он объездил все… вот, значит, он был во всех бувших республиках Советского Союза… И он, значит, высказывал свое мнение о том, кто хороший, кто плохой… вот, и так далее… И вот во время этих разглагольствований… они уже сидели усталые от всего этого… он вздыхает и произносит: «Только евреев я не люблю!» (общий смех). Вот реакция у них была примерно такая же… они там просто под полки попадали… Когда пришли в себя, спросили: «Почему?». Китаец, значит… <…> он так посмотрел грустно и сказал: «Обманывают очень, очень обманывают!» (общий смех). Но надо объяснить что в принципе… принцип китайской торговки – обман не считается обманом То, что мы считаем обманом*» [4, с. 317–318]. Здавалося б, до чого тут згадка про *хохла (какого-то хохла… действительно, хохол)*? Очевидно, лише з метою вжити зневажливий пейоративний етнонім.

Незважаючи на те, що обговорення стосується мовної ситуації Білорусі, А. Кириліна знову повертає обговорення на Україну, доводячи його до абсурду, не приховуючи того, що повністю концентрує увагу на політичних проблемах. Висловлювання стосуються деталей політичного життя, простежуємо примітивізацію ситуації, визнання фактів свого втручання у внутрішні справи України, схвалення дій щодо відповідної ворожої пропаганди (…*начинаешь разрушать…* – повторюється двічі), створення негативного образу української науки та українських учених, вираження роздратування з приводу того, що українські вчені дозволяють собі на славістичних форумах виступати української мовою, доходить навіть до того, що професори перекривлюють чи імітують вимову українців, як це зробив Д. Гудков, із задоволенням описуючи особливості мовлення М. Тимошука, його фрази, хоч від моменту зустрічі з цим українським ученим пройшло понад 10 років, але його мовлення залишилося в пам'яті Д. Гудкова, напевно, навічно. Традиційно висміюють

український провінціалізм, виголошують тезу про меншовартість українців, що не можуть мати ані своєї писемності, ані алфавіту, ані відповідних шрифтів, і под., порівн.:

А. Кириллина: *Вот для меня Украина и Белоруссия – совершенно разные вещи… в оценочном плане… совершенно разные... потому что я четко отдаю себе отчет, что, какой бы ни был Лукашенко, он натовские РЛС никогда не разрешит размещать в Белоруссии.*

В. Красных: *А для вас это так важно?*

А. Кириллина: *Для меня это важно, потому что от этого зависит… это безопасность России в первую очередь.*

И. Бубнова: *Если будет выгодно, то разрешит.*

Н. Уфимцева: *Конечно, я тоже так считаю.*

А. Кириллина: *А я думаю, что нет.*

И. Захаренко: *Получается вот такая вещь интересная… то есть то, что говорил Митя о национальной мифологии, которая насаждается, что обсуждается, когда, допустим, сталкиваются представители двух… ну назовем это… национальных культур?.. Русская… и я все о своем, потому что…*

А. Кириллина: *Украинская. Потому что все это на глазах, да? Это все как бы происходит… здесь и сейчас. Достаточно часто как бы сталкиваешься. Что обсуждается? Обсуждаются действия… по большому счету… правительств, которые переносятся собственно на… носителей той или иной культуры: «Вы плохие, потому что ваш Путин не дает нам газ». То есть идет идентификация себя… как украинца…*

Д. Гудков: *А мои родственники из Винницы говорят, что… «молодец Путин, что газ им не дает!». Это двоюродная сестра отца сказала… Отец говорит: «Ну как? Как? Это же вам будет плохо!» – «Пусть нам будет плохо, зато…» (смех).*

И. Захаренко: *Вот когда мы говорили вот уже, да?.. вот я приезжаю на Украину и начинается… ощущение что люди не понимают, вот они повторяют то, что им говорят… когда начинаешь разрушать… то есть здесь вот недискретное мышление, оно четко… «Вы такие, потому что.. раз, два, три, четыре…» – какие-то пытаются привести доказательства. Начинаешь разрушать… каким образом? «Давайте вспомним, вот что было в истории? .. Вот что было?» И все! Какая-то доказательная база тут же исчезает. Абсолютно!*

Д. Гудков: *А зачем? Они не нуждаються в доказательной базе… Я прошу прощения. Коллеги знают эту историю 98 раз. Когда мы с Викторией Владимировной были на форуме славистов в Испании, там был гениальный Микола Тимощук... Микола Тимощук, который объяснил, что вообще он литературовед… Вообще он говорил, что был комсомольський работник, а потом он прозрел, как он мне сказал…*

В. Красных: *И стал литературоведом.*

Д. Гудков: *Он со мной все время вел разговоры, начинающиеся словами «почему москвичи такие… русские такие шовинисты?» Я был молод и глуп*

10 лет назад, я пытался еще что-то объяснить… Сейчас я бы вообще не стал, может бать, разговаривать, ну не важно… Он объяснил, что пишет докторскую диссертацию в Гуманитарном киевском университете про русскую цензуру в украинской литературе.

А. Кириллина: *Потому что модная тема… вообще колоннизация…*

Д. Гудков: *Но! Делал-то он доклад… на самом деле это очень показательно с точки зрения мифологии… делал он доклад на тему… книгопечатание где раньше появилось.*

В. Красных: *Митя, извини. Одна маленькая реплика. Рабочими языками на конференции были: русский, английский и испанский.*

Д. Гудков: *Я об этом скажу.*

В. Красных: *На каком языке он делал доклад?*

Д. Гудков: *На украинском. На самом деле немножко не так. Они сказали, что все славянские. Другое дело, что, учитывая специфику подготовки славистов Европы…*

В. Красных: *Нет-нет, там не все языки были.*

Д. Гудков: *Ну не важно. Он делал на украинском и тезисы написал на украинском. Он объяснял, чо действительно… сначала появилось в Чехии книгопечатание, а потом на Украине… Потому что в 1493, как-то так, году «у Кракове» «тогочасним українським шрифтом» … это я запомнил фразу… «надрукованы», значит, «Псалтырь» и что-то еще… Значит, я поднял руку: «Простите, пожалуйста, я не очень понимаю терминологию, может быть, дело в языке, но что такое «украинский шрифт»? Как я знаю, монпарель, петит… Я не специалист в полиграфии, но, вот такие какие-нибудь шрифты… А что означает украинский шрифт»?» Вот. [Ответ:] «Ну, мне понятен интерес коллег из Москвы». Вот, его там еще дальше спрашивают… Потом… ему задают вопрос: «Все-таки, на каком основании Вы говорите, что это на украинском языке все это было напечатано?» – «Там много украинизмов… там много украинизмов… и вообще, я вижу, что вообще следующий доклад будет очень интересный… «Библия Франциска Скорины»… вот коллега Бойко, наверное, сейчас вот расскажет…» Встает Бойко… которая у него тоже, кстати, оказалась шовинисткой… великорусской, естественно, да-да… она говорит: «Ну, понятно, что Скорина переводил… в текстах достаточно много чехизмов, латинизмов и белорусизмов, но сомнений в том, какой это язык быть не может! И вообще… в чем… вообще Вы что, с ума сошли? В XV веке такие книги ни на каком другом языке, кроме как на церковнославянском, напечатаны бать не могли! Ни в какой типографи просто, понимаете? Это просто в голову бы не пришло! Не говоря о том, что на костре на следующий деньбы сожгли, если бы это было на украинском, белорусском или еще на каком. Здесь только церковнославянский язык. Вообще смешно даже на этой конференции объяснять, что язык определяется все-таки морфологической и грамматической реконструкциями, а отнюдь не вкраплениями каких-то отдельных слов, которые, конечно, могут быть»…* [4, с. 323–325].

Наведені факти дають право стверджувати, що на науковому міжнародному форумі, що відбувся в Московському державному університеті 2008 року, простежуємо надмірно афективну ідеологізовану «псевдонаукову» комунікацію, що ґрунтується на вираженні і відповідному омовленні сукупності почуттів, оцінок, емоцій, еґо-думок та «ідеологічних міфів», скерованих на приниження України, української мови, українців як титульної нації, навіть їхній саботаж, омовлення зневаги, насмішки і сарказму; мовлення вчених вирізняється порушенням наукової аргументованості, наукового етикету, коректності, а це абсолютно не відповідає вимогам наукового стилю, репрезентує ідеологічну риторику, виражає образу, апеляцію до «своєї» історії, своєї правди, а історія буття української нації деформується, традиційно для російського менталітету фальсифікується, створюється ілюзія того, що не було зросійщення, заборон української мови, культури, Української держави, а це, насправді, культивувалося століттями. Учені визнають, що, перебуваючи в Україні, проводять відкриту пропагандистсько-агітаційну роботу.

Віддзеркалення наведених у цій науковій розвідці думок російських мовознавців простежується, зрозуміло, й у наукових працях цих учених, які активно вивчають, цитують і популяризують українські мовознавці, особливо молоді.

Однак українцям і надалі, як бачимо, заборонено виражати етнічну самосвідомість, що є важливим складником національно-психологічного комплексу, атрибутом національного життя, виражає належність людини до певної соціально-етнічної спільноти, що зумовлене розумінням місця і статусу своєї нації в системі цивілізаційного процесу та усвідомленням національних пріоритетів, інтересів, зв'язків своєї нації з іншими. Це суттєва ознака етнічної належності, що гарантує внутрішню єдність нації, активність доцентрових сил та відмежування від інших націй, уможливлює внутрішньо особистісне ототожнення себе з чітко визначеним етносом, усвідомлення власного етнічного «Еґо» як неповторного і унікального; усвідомлення своєї належності до певного етносу (нації, народності) як соціально-економічної, політичної, культурної, мовної, комунікативної спільнот.

Уважаємо, що українським науковцям треба ретельно вивчати «творчість» представників «старшого брата», уміти відокремлювати суто наукові погляди мовознавців від ідеологізованих, вульгаризованих, розвінчуючи вимисли, міфи, натомість репрезентувати правдиву історію України, історію формування, становлення і розвитку української мови, пояснювати чинники, що штучно сповільнювали цей процес, наводити факти деформації відповідних мовних явищ. Відкрито відповідати на закиди російських «колег», ментальність яких заповнена відповідними ідеологічними міфами про «українськість», відповідне до неї ставлення.

Агресивним політикам заборонено в'їзд в Україну. Але серед мовознавців, як бачимо, чимало виражених політиків, які приносять шкоду

й українській науці, й українській державі. Можливо, прізвища і таких псевдовчених повинні потрапити у відповідний «чорний список», а українським дослідникам необхідно припинити популяризувати вульгаризовані праці, дослідження з ідеологізовано викривленим ухилом.

Висновки та перспективи дослідження. Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності подальшого висвітлення наукових розвідок різного характеру, що містять шовіністичні великодержавні, антиукраїнські погляди, закликають до саботажу українськості, репрезентують ворожу українцям мовну свідомість. Мовна свідомість, як відомо, це сукупність психічних емоційно-експресивних механізмів породження розуміння і зберігання мови у свідомості – того конкретного ціннісно орієнтованого образу світу, означуваного мовними формами для реалізації діяльнісної рефлексії, комунікації.

Список використаної літератури

1. Булаховський Л. А. Питання про благозвучність мов / Л. А. Булаховський // Булаховський Л. А. Вибрані праці : в 5 томах : Загальне мовознавство. – Т. 1. – К. : Наук. думка. – С. 227–228.

2. Зверев Е. А. О некоторых особенностях употребления аналитических форм сослагательного наклонения в английской научной прозе / Е. А. Зверев // Язык и стиль научной литературы. – М. : Наука, 1988. – С. 277–278.

3. От лингвистики к мифу: Лингвистическая культурология в поисках «этнической ментальности» : сб. статей / сост. В. И. Павлова. – СПб. : Антология, 2013. – 352 с.

4. Русский язык в условиях языковой и культурной полифонии : Сб. науч. статей / под ред. В. В. Красных. – М. : Издательский центр «Азбуковник», 2011. – 375 с.

5. Троянская Е. С. Некоторые особенности выражения отрицательной оценки в жанре научной рецензии / Е. С. Троянская // Язык и стиль научного изложения (Лингвометодические исследования). – М. : Наука, 1983. – С. 3–22.

6. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії : спроба державного регулювання / [упорядник Г. Боряк]. – К. : ТОВ «Видавництво "Кліо"», 2007. – 808 с.

7. Щукарева Н. С. Способы выражения некатегоричности высказывания в английском языке (на материале научной дискуссии) / Н. С. Щукарева // Функциональный стиль научной прозы. Проблемы лингвистики и методики преподавания. – М. : Наука, 1980. – С. 198–200.

Космеда Татьяна. Идеологема «украинский язык» в современном русском научном дискурсе (на материале стенограммы Круглого стола). В статье речь идет о своеобразной вербализации идеологемы «украинский язык», наблюдающейся в процессе научной коммуникативной деяльности, происходившей в МГУ им. М. В. Ломоносова на заседании Круглого стола на тему «Русский язык в условиях языковой и культурной полифонии». Исследовательским материалом послужила стенограмма этого мероприятия, на котором была представлена живая научная речь русских ученых. В ходе анализа выявлена активная аффективная идеологизированная «псевдонаучная» коммуникация, базирующаяся на виражении и соответсвующей вербализации совокупности чувств, оценок, эмоций, эго-мыслей и «идеологических мифов», направленных на унижение Украины, украинского языка, украинцев как титульной нации, последовательно выражались презрение, насмешка и сарказм. Речь ученых демонстрирует нарушение научной аргументированности, этикета, корректности, что не соответствует тональности научного стиля, представлена

идеологическая риторика, аппеляция к «своей» истории, а история формирования украинской нации деформируется, традиционно для русского менталитета фальсифицируется, создается иллюзия того, что не было никакой русификации, запретов украинского языка, культуры, Украинского государства в целом, что на самом деле культивировалось столетиями.

Ключевые слова: русский научный дискурс, живая речь, научная коммуникация, идеологема, украинский язык.

Kosmeda Tetiana. The Ideologeme «Ukrainian language» in Modern Russian Scientific Discourse (Case Study of the Roundtable Verbatim Records). The article focuses on the analysis of the verbalization peculiarities of the ideologeme «the Ukrainian Language» which have been identified in the course of exploring the scientific communicative activities at a Round Table Discussion held at M. V. Lomonosov Moscow State University. The topic of the Round Table Discussion was «The Russian Language under Conditions of Language and Cultural Polyphony». The verbatim records of the Round Table Discussion has become the material of the research, which present live scientific speech of the Russian scientists recorded in the verbatim reports. The research offers insights into the specific affective, idealogized «pseudoscientific communication». This «pseudoscientific communication» is greatly dependent on the expression and verbalization of feelings, emotions, estimations, ego-thoughts, «ideological myths» aimed at the humiliation of Ukraine, the Ukrainian language, the Ukrainians as the nation, the verbalization of disrespect, mockery and sarcasm. The scientists' speech is characterized by the violation of a scientific argumentation, etiquette, correctness. All these things do not comply with the scientific style norms, but represent the ideological rhetoric, appealing to «their» own history, while the history of the Ukrainian nation has been misrepresented and falsified. The allusion has been created on the very fact that there was no russification, that there were no prohibitions of the Ukrainian language, culture, and the Ukrainian state as a whole. The author draws the conclusion that, in fact this ideology has been cultivated for centuries and penetrated even the scientific discussions.

Key words: Russian scientific discourse, live speech, scientific communication, ideologem, the Ukrainian language.

Стаття надійшла до редколегії 27.02.2016